

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יז, תשכ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

להפריד בין דבקים

(מן המילוך המשפטי)

הֵילֶךְ, הֵלֶךְ, הֵלֶךְ

החוק שעל פיו קם הבנק הממלכתי שלנו, בנק ישראל, הסמיך את הבנק להוציא מטבעות והוסיף והורה: "הצעת מטבע תהא הֵילֶךְ חוקי בישראל. מטבע של פחות מ־50 פרוטות יהיה הֵילֶךְ חוקי לתשלום עד 500 פרוטות (כיום 500 פרוטות), והמטבע של 50 פרוטות יהיה הֵילֶךְ חוקי לתשלום כל סכום שהוא".

ואף שהקפידו במספר החוקים לנקד הֵילֶךְ, מעטים בלבד נתנו דעתם על הניקוד ועמדו על משמעותה של המלה. רוב המגלגלים בה הוגים אותה הֵלֶךְ או הֵלֶךְ, והיא מתפרשת להם כעניין "הליכה", כלומר "מטבע הולך, עובר לסוחר". נמצא כל החידוש כולו מסתלף מתוכו, וכל חכמתו של המחדש מתבלעת. שהרי המלה היא צירוף של שתי מלים ארמיות — הֵי וְלֶךְ, כלומר, "ה ר י ל ך", קח". והוא ביטוי ידוע בתלמוד לעניין דין ודברים בין הטוען לנטען, כגון שמלווה אומר ללווה "מנה לי בידך" (אתה חייב לי מאה) והלה

משיב „אין לך בידי אלא חמישים, והילך“, כלומר, והרי הם לפניך. ולמלה אחת זו תוצאות חשובות בדין. שאילולא הוסיף הנתבע הילך, היה בחזקת „מודה במקצת“ חובה, והיה חייב שבועה על המקצת האחרת ושכפר בה. עכשיו שאמר הילך, נחלקו החכמים, והיה שפסק, ודעתו מקובלת, „הילך — פטור!“ (משבועה). מדוע? משום שלאחר שהושיט הנתבע לתובע את החמישים שהודדה בס, שוב אין זה סכום שמודים בו, אלא בחזקת סכום שנפרע. נמצא שלגבי שאר החמישים הוא כופר בכל התביעה כולה, ו„כופר הכל“ אין מחייבים אותו שבועה. יתרה מזו, הילך אינו דין שיהא בעין דווקא, ובהושטת כסף. אם יש בידי המלווה שטר, או שעבוד קרקע, של הלווה על הסכום שהודדה בו — כמוהו כטענת הילך, כי מאחר שפרעונו מובטח, הריהו כנפרע ועומד. כך ניתן לצירוף הילך טעמו של שם, שם מופשט, למושג משפטי, שתוכנו נרחב הרבה מן המשמעות המילולית של שמו. ביטוי מקורי קצר ונאה זה של המשפט היהודי הושאל ללשון החוק בישראל כתרגום למושג דומה, המצוי גם במדינות העולם, וביטויו באנגלית הוא legal tender. שמשמעו ככתבו „הצעה חוקית“ או „הצעה כדין“. עיקר שימושו הוא לציון מעמדו המיוחד של מטבע המדינה, שהוא אמצעי תשלום כשר לפירעון כל חיוב כסף, וכל המציע אותו לנושאו יצא ידי חובתו, מה שאין כן המציע אמצעי תשלום אחר, לרבות מטבע חוץ, שאינו יוצא ידי חובתו אלא בהסכמת הנושה. וזהו שאמר החוק הישראלי לעניין המטבע שמוציא בנק ישראל, כמובא לעיל.

נתחלף לו לקורא בין הילך ל"הלך", והוא מחמת הקרבה בצורה ובצליל. ואין זה מקרה יחיד במינו. הרי כמה דוגמאות אחרות:

הקשר, קשר
הקשר נתייחדה לראשונה. — באישור האקדמיה —
בחקיקה הישראלית למחשג "קונטקסט", כלומר כל הכתוב או
האמור לפני ביטוי פלוני ואחריו, שמהם אתה עומד על
משמעותו של הביטוי ("זה משתמע מן ההקשר", "אינו
מתיישב עם ההקשר", "אין לתלוש מלה מתוך הקשרה"). גם
כל הרקע וההנסיבות השייכים לעניין פלוני ("בהקשר זה
יש להבין את הנאמר"). אך בקהל נסתברה המלה הקשר כמלה
חדשה במקום "קשר". בחוגי המנהל, הממשל והמסחר כבר
התחילו כותבים "בהקשר למכתבך מיום פלוני" ו"בהקשר
לשיחתנו אתמול", במקום שהיו כותבים לפנים (ללא טעם
עברי רב!) "בקשר", וכך גם בעיתונים.

כְּשִׁירוֹת, כְּשִׁירוֹת, כְּשִׁיר, כְּשִׁיר, כְּשִׁיר

המונח כְּשִׁירוֹת נתחדש בחקיקה — באישורה של
האקדמיה — לתנאים המכשירים אדם למעשה פלוני או
לתפקיד פלוני (qualification) כגון לימוד, אימון, תכונה
מסוימת או כושר טבעי רוחני או גופני (capacity, ability)
להבדיל מפְּשָׁרוֹת, באדם (fitness), שהיא סגולה שאינה
תלויה בהכשרה דווקא, אלא במעמדו המשפטי או המוסרי
של האדם לעניין אותו מעשה או תפקיד. כך למשל, אומר

החוק "כל אדם כשר לפעולות משפטיות" (כלומר, לקניין, להקניה, לירושה וכדומה) חוץ מפסולי־דין מסוימים. על דרך זו אפשר לומר: כל אדם כשר להיות שופט, אך לא כל אדם כשר להיות שופט. כשר בא להחליף את "מוכשר", שהיה משמש לעניין זה, אך איננו חד־משמעי (שמשמעו גם "בעל כישרון"), וממילא עשוי להטעות.

דבקותם של מונחים אלה בשורש האחד, כשר, גרמה לרבים להניח, שהמלים כשר וכשירות אינן אלא חליפיהם של כשר וכשרות, ואין הדבר כן.

לְחִלּוּפִין, חֶלְוָה, חֶלְוָה, חֶלְוָה

המונח לחלופין נתחדש בחקיקה — באישורה של האקדמיה — על משקל "לחלוטין", לציון היפוך משמעותה של מלה זו, היינו לציון אמירה או נתינה שאינה חלוטה, אלא מוצעת לברירה בינה ובין אמירה או נתינה אחרת (alternatively). כך מצוי הוא, שעורך דין המרצה טענתו לפני השופט, ויש באמתחתו טענה אחרת למקרה שהשופט ידחה את הקודמת, הריהו מקדים ואומר מראש: לחלופין הריני טוען כך וכך. (מר משה ינון העיר בשעתו, ובצדק, שבתלמוד מצויים לעניין זה הביטויים "ואיבעית אימא" או "ואם תמצא לומר", אלא שקשה היה לעשותם מונחים גמישים לשימוש בלשון הדיבור).

לפי זה נקראת כל אחת מן הטענות הללו חֶלְוָה (אלטרנטיבה), חלופתה של חברתה (alternative כשם־עצם), ומלה זו יכולה שתשמש גם שם־תואר: בית משפט המצווה

על פינוי דירה רשאי להורות שתינתן למפנה "דירה חלופה", או "דיוור חלוף", כלומר לא אחרת סתם אלא שקול כנגד קודמו (alternative כשם-תואר).

נמצא שבמקום לומר "יש לך שתי אלטרנטיבות" או כתרגומו המשובש "שתי בררות", כשהבררה היא רק אחת, אפשר לומר "יש לך שתי חלופות", או "בררה בין שתי חלופות".

..חליף משמעו דבר הבא במקום קודמו, ולא לחלופין, אלא לחלוטין, כשהקודם נעלם ואיננו. כך בצמח: "אילן שנגמם והוציא חליפים", "תרנגולים שירדו לגינה ושיברו את החליפים"; כך בחי: "בשר עושה חליפים", "איברים אין עושים חליפים"; וכך במשא ומתן: "כיוון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו".

בחקיקה נתייחדה צורה זו לאדם, הבא מבחינה משפטית במקומו של אחר (substitute), ובאה במקום הצוחה חילוף, המצויה לענין זה בכמה מקורות, פעמים כשינוי גרסה למובאות שלעיל, אלא שהיא משמשת גם לציון היפוכי של דבר כמו "חילופיהם בגולם", "חילוף והיו הדברים", ודו' משמעות כעין זו שומר חוקו ירחק ממנה.

גם משפחת מונחים זו, שנגזרה כולה משורש אחד, ולא ניתן לה והפרסום וההסבר הראויים, לא נקלטה בציבור, ומכל מקום לא על דרך השימוש שאליו נתכוונו קובעייה.

כָּנוּס, כְּנוּס

בשנים הראשונות לכנסת נתבקש כינוי מיוחד לעונה

אחת משתי העונות של ישיבות הכנסת בכל שנה, שנקראו יחד "מושב". לפי הצעת השר דוד רמז ז"ל נתקבל השם פנס. והיו אומרים "הפנס הראשון למושב השני של הכנסת השלישית". לימים נקבע מונח זה באחד מחוקי היסוד של המדינה, הוא "חוק יסוד: הכנסת", לאמור — "הכנסת תקיים שני כנסים לשנה; הכנס האחד ייפתח תוך ארבעה שבועות לאחר חג הסוכות, הכנס השני — תוך ארבעה שבועות לאחר יום העצמאות" וכו'. והנה, מחוסר הסברה ופרסום באות נתפרשה המלה כנס, למי שנתפרשה לראשונה, כתחליף "מודרני" למלה כינוס, ובלא שיטרה לעמוד על טיבה קפץ על המציא והתחליף כינוס בכנס. מתוך להיטות אחר כל חידוש בלשון החזיקו אחריו כל המתכנסים למיניהם, ובסייעתא של העיתונות נמחק כינוס מן המילון העברי, ואין לנו אלא "כנס" בלבד, תוצאה שלא עלתה על הדעת.

פְּגִישָׁה, מְפָגֵשׁ

פְּגִישָׁה מתמעטת והולכת. את מקומה יורשת מפגש. איני יודע, היכן ומתי בתחדישה מלה זו. אך הדעת גותנת, שכוונת המחדש הייתה לקבוע ביטוי קצר וכשר ל"מקום פגישה", ואולי גם לציון התודעות ארעית של רבים, כגון של בני ארצות או אומנויות שונות. קרוב לוודאי, שלא נתכוון להפוך כל פגישת זוג למפגש. אך למעשה הדבר נהפך והולך. עוד מעט ואין פגישה, שאף המקום הוא כבר בפיהם "מקום המפגש".

מכל האמור נמצאנו למדים משהו חשוב ביותר לעניין

דרכי החידוש בלשון: בנים לעם, שנטל עליו החייאת לשון מתוך גווילים קדומים, אפשר שאינם רשאים לטוא בטענה על ריבוי חידושי לשון, המושפעים עליהם בשטפם של חיי משק ורוח סואנים במדינה חדשה הפורצת ועולה במחצית השנייה של המאה העשרים. אבל זכאים הם גם זכאים לתבוע, שינהגו בדבר מידה גדולה וחמורה של חיסכון, של תכנון, של בהירות, ועל הכול — של דאגה לקליטה בריאה ונכונה; וכאן חלקה של העיתונות גדול לאין שיעור — שלא לשים מכשול לפני עיוור, ולא להרבות מבוכה, שכבר יש לנו ממנה די והותר, שבירושת הדורות שבטבע הדברים.

מרדכי לבנון

על מדוחי ה"דוך" וה"דוח"

"דוך"! (כמו תוך), לא "דוח" (סתחלטת האקדמיה), ולא "דוח" (כפי הגרסה במילוננו של אבן-שושן), אלא "דוך" אומרים אצלנו, ובריבוי — "דוכים", ואף מהדרים להטעימו מלעיל. — אמנם לא לכל בן-תמותה יש ה"פוך" או ה"מוך" לסבול את ה"דוך", אבל רק כך נקרא כיום התחסיר הפשוט, ה"יבש", שהפקיד, השוטר, או העיתונאי מוסרים על מה שנעשה. וגם אם אינך נביא ולא בן נביא, תוכל לחזות מראש, כי זה יהיה שמו של הקוץ הממאיר בכרם לשוננו בכל מקום ובכל עת — אלא אם כן נקום כאיש אחד ונעקרנו משורשו, ו"יפה שעה אחת קודם".

לשווא ולחינם כל טורחם ועמלם הרב של הקריינים